

ΣΥΜΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΤΙΡΙΟΔΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ

Ο οικισμός και τα δημόσια κτίρια κατά την καποδιστριακή εποχή (1828-1832) (και η σημερινή κατάσταση)

Σε προηγούμενα τεύχη της Αρχαιολογίας δημοσιεύθηκαν μελέτες μας, στο γενικό πλαίσιο της ιστορίας της κτιριοδομίας της καποδιστριακής εποχής, οι οποίες αποτελούν τμήματα καθολικότερης μελέτης της την οργάνωση του χώρου στην Ελλάδα επί Καποδιστρία. Στις επί μέρους αυτές μελέτες, που αναφέρονται σε δημόσια κτίρια του Άργους και του Ναυπλίου και στο σπίτι του Γκόρντον, δείξαμε ότι στην Ελλάδα της καποδιστριακής εποχής σημειώνεται, αλλού με μεγαλύτερη ένταση και σε σημαντική έκταση, ενώ αλλού σε μικρότερη κλίμακα, οικοδομική δραστηριότητα, με σκοπό τη δημιουργία δημόσιας κτιριακής υποδομής. Με τον όρο αυτόν εννοούμε την οικοδόμηση σχολείων, διοικητικών, στρατώνων, απηρχικών, φυλακών, άλλων κτιρίων ειδικής διοικητικής χρήσης (ναυστάθμων, τελωνείων, υγειονομείων κ.λπ.), αλλά και τη συντήρηση των λεγομένων «εθνικών οικημάτων» (κτιρίων ιδιοκτησίας του Δημοσίου). Στο πολιτικό επίπεδο, τούτο εκφράζει τη βούληση της καποδιστριακής διοίκησης για δημιουργία σύγχρονου κράτους, σε μία χώρα που μόλις είχε περάσει περίοδο επτά χρόνων εξουθενωτικού επαναστασιακού αλλά και εμφυλίου πολέμου. Ας ληφθεί υπόψη ότι έως και το 1829 συνεχίζονταν στρατιωτικές επιχειρήσεις για απελευθέρωση άλλων περιοχών, οι οποίες, το 1830, με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, υπήχθησαν στο νέο ελληνικό κράτος (Δυτ. Στερεά), ενώ μήνες ολόκληρους μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης από τον Καποδιστρία ο στρατός του Ιμπραήμ πασά βρισκόταν ακόμα στην Πελοπόννησο. Πόλεις στα νότια της Πελοποννήσου, όπως η Μεθώνη και η Κορώνη, απελευθερώθηκαν το 1829 από το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα του Μαζίν, που το 1828 αποβιβάστηκε στο Πεταλίδι και στο Ναυαρίνο.

Βασίλης Κ. Δωροβίνης

Διηγήτορας - Πολιτικός επιστήμονας-ιστορικός

Τα πράγματα, λοιπόν, ήταν ρευστά όταν στη Μονεμβασία εγκαταστάθηκε ο πρώτος «Προσωρινός Διοικητής» της καποδιστριακής διοίκησης, το αξίωμα και τα καθήκοντα του οποίου, για ένα χρόνο (Ιούνιος 1828 - Ιούνιος 1829), άσκησε ο «πυρπολητής» του Αγώνα Κωνσταντίνος Κανάρης¹. Στην παρούσα μελέτη, που αποτελεί το ξαναδουλεμένο κείμενο εισήγησης του συγγραφέα στα πρώτο «Συμπόσιο Ιστορίας και Τέχνης», οργανωμένο από τον «Μονεμβασιακό Όμιλο», το 1988, στο Κάστρο της Μονεμβασίας, θα διαγράψουμε, στο πρώτο μέρος, το πλαίσιο στο οποίο αρχίζει να αναδιοργανώνεται ο οικισμός του Κάστρου της Μονεμβασίας και να σημειώνεται οικοδομική δραστηριότητα για διαμόρφωση δημοσίων κτιρίων. Θα δοθούν πληθυσμιακά στοιχεία και θα αναφερθούν περιγραφές περιηγητών και επισκεπτών, αλλά και στοιχεία από ήδη δημοσιευμένη προ ετών στατιστική έκθεση του 1828.

Στο δεύτερο μέρος θα δοθούν, από ανέκδοτα έγγραφα των Γενικών Αρχείων του Κράτους, σημαντικά

στοιχεία για τον οικισμό, για την εξέλιξη του και για τη δημιουργία δημοσίων κτιρίων, πράγμα που θα μας οδηγήσει στο τελευταίο μέρος της μελέτης, των συμπερασμάτων και των συνολικών εκτιμήσεων. Οι εκτιμήσεις αυτές σκόπιμα αποτελούν «άνοιγμα» και θέτουν βασικά ερωτήματα για τη σημερινή εποχή, οπότε έχει εκδηλωθεί έντονη οικοδομική δραστηριότητα μέσα στο Κάστρο της Μονεμβασίας. Η δραστηριότητα αυτή συμβαδίζει με την έλλειψη τόσο συγκροτημένου αρχείου, στηριγμένου σε καλά σχεδιασμένο πρόγραμμα ερευνών, όσο και συνθετικής κρατικής πολιτικής για τον οικισμό, όπως με μεγάλη συντομία θα δείξουμε.

Το γενικό πλαίσιο: Ο πληθυσμός και η κατάσταση στον οικισμό

Όπως είναι γνωστό, οι Τούρκοι της Μονεμβασίας, μετά από στενό αποκλεισμό, παρέδωσαν το Κάστρο

στους Έλληνες (που είχαν επικεφαλής τον πρίγκιπα Α. Καντακουζηνό) στις 23 Ιουλίου 1821. Προηγουμένως, είχε κλειστεί συμφωνία ανάμεσα στα δύο μέρη, της οποίας το κείμενο δεν σωζόταν το 1828, όταν ο Κανάρης ανέλαβε τη διοίκηση του Κάστρου, αφού, σύμφωνα με επίσημο έγγραφο του προς τον Καποδιστρία, ο Καντακουζηνός είχε πάρει μαζί του το αντίγραφο που παρέλαβε η ελληνική πλευρά². Σύμφωνα με πληροφορίες του ιστορικού ποιητή του Κ. Παπαμιχαλόπουλου³, τη στιγμή της παράδοσης του Κάστρου υπήρχαν εκεί 1.000 περίπου Τούρκοι, και από αυτούς οι 756 μεταφέρθηκαν, με δύο σπασιακά πλοία, στο Κουσάντασι, ενώ οι υπόλοιποι σκόπησαν στην επαρχία Επιδαύρου Λιμηράς. Από έμμεση πληροφορία του Παπαμιχαλόπουλου, αλλά και από δύο έγγραφα του Κανάρη⁴, φαίνεται ότι, τόσο από τους Τούρκους που έφυγαν όσο και από εκείνους που βρισκόταν ακόμα στην περιοχή, το 1828, υπήρχαν άνθρωποι με πολύ ανάμεικτα αισθήματα ως προς το αν θα

επίστρεφαν (όσοι έφυγαν) ή θά έφρευγαν (όσοι έμειναν).

Ας παρακολουθήσουμε τον Κανάρη. Στο πρώτο του έγγραφο τονίζει προς τον Καποδίστρια:

«Τους Τούρκους Μονεμβασίταις ευρον όλους ετοιμούς να αναχωρήσωσι. Ευάλωσαν εξ ιδίων των, επί τούτων, και το πλοϊόν του Στρατηγού Τζαβετακή, δια να τους μετακινηθή εις Ζήφυριν. Τούτο έγινε, με άδεια του Εκτάκτου Επιτρόπου (...). Εγώ έχω υπ' όψιν τας Σ. διατάγας Σας έκρηνα χρέος μου να τους εμπλοΐσω, έως ου ειδοποιηθή τα τούτοις την Κυβέρνησις και διατάξη το ποιητέον (...).

Οι ευρισκόμενοι εις ταύτην την επαρχίαν Τούρκοι συμποσούνται όλοι εις 100 ψυχάς, κανέναν δεν φέρεσι σημαντικότητα ούτε ως προς την κτηματικήν του ποτέ κατάστασιν ούτε ως προς την πολιτικήν του θέσιν. Οι τούτοι έλειξαν από καιρού. Η γενική διάθεσις αυτών ήναν να επωλεθώσιν εις Τούρκικά μέρη μετ'εί αυτών ήναν και πολλοί, όντινες ήθελον ευχαριστηθή να μείνωσιν, εάν τους εδίδετο μέρος των κτημάτων των εις την δεσποσίαν των. Τινές ευχαριστούντο ακόμη και αν τους εδίδετο μόνον κατά χροΐον, και να καταβάλλωσιν ως και οι άλλοι Έλληνες το ανάλογον εθνικόν δικαίωμα δι' αυτά. Το αυτό παράπονον έχουσι και οι βαπτισαμένοι, οι οποίοι όμως αν και δυστυχώς δεν τολμούσι να προσφέρουν τι περι αναχωρήσεως. Ούτε είναι πλείστοροι των διαμεμεινώντων την θρησκείαν των (...).

Δια τον διασκορπισμόν των εις διάφορα πελάγη της Επαρχίας, δεν ήλθον την να τελειοποιήσω έως αυτήν την στιγμήν τον ονομαστικόν καταλόγον των».

(Μονεμβασία, 20 Αυγούστου 1828)

Έξι μέρες αργότερα, με νέο έγγραφό του, ο Κανάρης πληροφορεί ότι οι Τούρκοι δεν περιμένουν επίσημη απάντηση της Κυβέρνησης και ότι άδημιούν να αναχωρήσουν» στέλνει καταλόγον των «μη βαπτισθέντων» ως χριστιανών και σημειώνει λεπτομέρειες της συμφωνίας του 1821, στην οποία δεν γίνεται λόγος για την ακίνητη περιουσία των Τούρκων και την τύχη της. Ως προς τους Τούρκους που είχαν παραμείνει μέχρι τότε, διακρίνει τρεις κατηγορίες, ανάλογα προς τα κίνητρα που τους ώθησαν να παραμείνουν: εκείνους που φοβήθηκαν την οργή του Σουλτάνου για την παράδοση του φρουρίου, εκείνους που «ηπατήθησαν από τας μεγαλοερημισούσας των πολιορκητών» για δήθεν καταστροφή «του Τουρκικού Βασιλείου», και αυτούς που ήσαν «καταγόμενοι από Χριστιανούς ως έχοντες εισέτι αγχιστείας με αυτούς». Στο σύνολό τους «απεφάσαν να σταθώσι εις τον τόπον, περιμένοντες από την διάκρισιν των Ελλήνων, οποίαν εξοκρίνομησιν αποφασίσει δι' αυτούς από την ακίνητον περιουσίαν των». Γι' αυτόν τίποτε δεν προβλέπει η συνθηκη παράδοσεως, σύμφωνα με πληρο-



1. Τα ελάχιστα κτίρια στον οικισμό της Γέφυρας και, απέναντί, ο βράχος της Μονεμβασίας, από δυτικά. Στην είσοδο του βράχου, το κτίριο του «λαζαρέτου», σήμερα σε ερείπια (από το βιβλίο του Antoine Bon, *En Grèce, 2η έκδ., Παρίσι, έκδ. Hartmann, 1937*).

φορίες των «ειδημονεστέρων» από τους κατοίκους και των «σημαντικωτέρων» από τους Τούρκους.

Στα μέσα, λοιπόν, του 1828 δεν έχει εξακαθάρσει το ιδιοκτησιακό καθεστώς ως προς τα ακίνητα, ακόμα και μέσα στο Κάστρο της Μονεμβασίας.

Στην ασάφεια αυτή θα προστεθεί και το γεγονός ότι, μετά την Κρητική επανάσταση του 1830, καταφεύγουσιν στη Μονεμβασία Κρητικοί πρόσφυγες. Σε έγγραφο του Διοικητή Λακεδαιμόνεια και Μονεμβασίας, της 22.1.1831, μνημονεύεται σαφώς ότι στη Μονεμβασία κατέφυγαν οικογένειες Κρητικών, αποτελούμενες από 133 άντρες, 134 γυναίκες, 82 αγόρια και 78 κορίτσια (σύνολο ατόμων 427)⁵. Τον ίδιο χρόνο, από επίσημο έγγραφο του Φρουράρχου Μονεμβασίας, πληροφορούμαστε ότι η φρουρά αποτελείτο από 88 άτομα (7 αξιωματικούς και 81 λογχοφόρους)⁶.

Ας προχωρήσουμε περισσότερο. Τον Ιούνιο του 1828 ο Καποδίστριας επισκέπτεται και τη Μονεμβασία (σαλπάραει από εκεί, για τη Μεθώνη, στις 20 Ιουνίου). Ο Νικ. Δραγούμης, που τον συνοδεύει, γράφει για την πόλη στις *Αναμνήσεις* του⁷:

«Αλλά πού η λοιπή λαμπρότης της πόλεως; Η αλλοίωσις με κατέληξε διότι και πλήθος οικητόρων και πλούτος και τέχνη και εμπορία και ναυτικόν, πάντα ώχοντο. Ερείπια μόνον πολλών ενετικών οικημάτων εμαρτύρουν ότι και επί Φράγκων το άστυ έώσθη: τα επί των Ελλήνων αυτοκρατόρων προτερήματα».

Τον Οκτώβριο του 1828 συντάσσει έκθεση με τον τίτλο «Συνοπτική στατιστική περιγραφή της επαρχίας Μονεμβασίας κατά χωρία και περιοχές»⁸, η οποία αναφέρεται στη γύρω από το Κάστρο περιοχή, με τα κτηματά της,

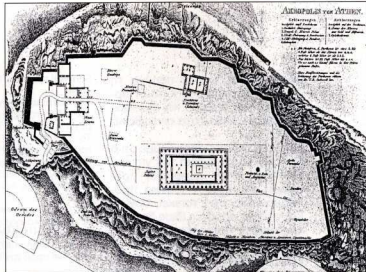
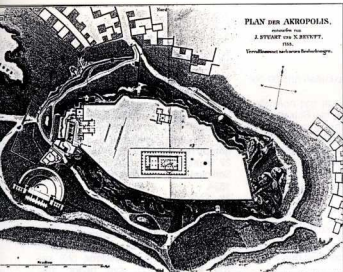
που διακρίνονται σε ελληνικά και τουρκικά, σε δημόσια και ιδιωτικά. Για την πόλη της Μονεμβασίας δίδεται ο αριθμός των 136 οικογενειών, με 659 άτομα συνολικά. Ως προς την κτηριακή υποδομή παρέχονται τα ακόλουθα στοιχεία:

«Όμοια εθνικά 44, οσπίτια εθνικά χρείασι έχοντα επισκευών 78, ερείπια 68, σύνολον 190. Τα εθνικά υπήρχον υπέρ τα 500, αλλά, του φρουρίου κυριευθέντες, καταρμήθησαν. Εργαστήρια ιδιότητα 7, εργαστήρια εθνικά 54, διαφλονοκόμενα τα οποία υπήρχον πάλα της Ηπηρεπόλεως 5, σύνολον εργαστηρίων 66.

Οικογένεια αυτοχθόνους 70, ψυχαι 341, οικογένεια πάροκοι 66, ψυχαι 1318, σύνολον 659 ψυχαι. Η πόλις αυτή στερείται λιμένων, δι' αυτό τούτο και εις τα τρόφιμα αείποτε συμβιβάνουν ελλείψεις και τιμώ υπέρ το δέον. Έχει έξι της γεφύρας παλαιών μανδράκι, όπου και επί των ημερών της οθωμανικής εξουσίας ελλαιμενίζοντα τα καΐκια ανά 500 κολών χωρητικά (...).

Σε άλλο σημείο της έκθεσης αναφέρεται ότι οι μισοί Τούρκοι κατοικούσαν στην πόλη και οι άλλοι μισοί στα χωριά, αλλά από τους τελευταίους πολλοί διατράπησαν σπίτια και στην πόλη. Καταγράφεται μόνον ένα τζαμί στην πόλη (προφανώς αυτό που ήταν καφεενείο προπολεμικά [πρβλ. Κόντογλου και Καζαντζάκη] και σήμερα μετατράπηκε σε μουσείο). Για τους Χριστιανούς αναφέρεται ότι κατά τα 8/9 κατοικούσαν στα χωριά και το 1/9 στην πόλη και τα προσάτια της («τόπ' αλτί»).

Τα στοιχεία αυτά χρήσιμα είναι να διασταυρωθούν με όσα παρέχει ο Bory de Saint-Vincent, λίγα χρόνια αργότερα. Μέλος της γαλλικής επισημονικής αποστολής στο Μοριά, που ακολούθησε το εκστρατευτικό σώμα και παράγγειο τα λιμπρέ και



XIVA Σχέδιο της Ακρόπολης σχεδιασμένο από τους J. Stuart και N. Revett 1753. Τελειοποιήθηκε μετά από νέες παρατηρήσεις. Από: Stuart / Revett (περίπου 1829/1830), τείχος 28, πίνακας VIII.

XIVB Σχεδιάγραμμα της Ακρόπολης από τον Μαρτίνο Leake 1833 (γερμανική έκδοση). Από το βιβλίο του Kuehn 1989, σ. 14, εικόνα 7.

της εποχής μπαρόκ, στα οποία, κατά κανόνα, η κύρια αίθουσα βρίσκεται στον ίδιο άξονα με την κύρια είσοδο, ο Schinkel προσδιόρισε εδώ δύο άξονες, οι οποίοι τέμνονται σε ορθή γωνία στην «αίθουσα υποδοχής των αντιπροσωπειών της χώρας» (8). Με τον χώρο αυτόν, που μπνίπει στη θέση της πολυτελέστατης αίθουσας προς τον κήπο στα ανάκτορα του μπαρόκ, ο Schinkel υπογράμμισε τις δημοκρατικές του θέσεις. Έλαβε σοβαρά υπόψη την αποστολή της λαϊκής αντιπροσωπείας, η οποία ήθελε να λαμβάνει μέρος στην κυβέρνηση, και έδωσε στον χώρο αυτόν μεγάλη αξία.

Η ιδέα της «Enfilade», της σε σειρά, δηλαδή, διατάξεως χώρων υποδοχής, είναι επίσης δημιουργήματα της εποχής του μπαρόκ. Ο Schinkel πρόβλεψε μια τέτοια διάταξη στο νότιο άκρο του ανακτορικού συγκροτήματος, κατά μήκος του κιωμιώνιου τείχους. Η σε σειρά διάταξη χώρων οδηγεί από την θόλο (25), στα νοτιοανατολικά, έως το κλινστάσιο του βασιλικού κοιτώνα (37). Στο μπαρόκ ήταν δυνατή η απευθείας διέλευση διά των προσκευμένων χώρων από θύρες μεταξύ τους²⁹.

Ένας διάδρομος θα εκτεινόταν κατά το πλείστον παράλληλα προς αυτούς και θα έδινε ελεύθερο πέρασμα στο κάθε δωμάτιο χωριστά. Και ο Schinkel σχεδίασε ένα διάδρομο (19) στα βόρεια των ιδιωτικών χώρων. Τα δωμάτια των βασιλέων (εκτός για το μεσαία αίθουσα (21)) μπορούσε να τα επισκεφθεί κανείς μόνο από τη νότια στοά (36').

Η μπαρόκ διάταξη δύο διαμερισμάτων —για το βασιλιά και τη βασίλισσα—, εντελώς όμοιοι και ευρισκόμενοι το ένα συμμετρικά απέναντι στο άλλο, εγκαταλείπεται από τον Schinkel. Στο ρυθμό μπαρόκ αυτά τα ιδιωτικά διαμερίσματα είναι σχεδιασμένα κατά προσέγγιση όμοια. Στα σχέδια της Ακρόπολης αυτή η ομοιότητα βρίσκεται μόνο μεταξύ της αυλής του βασιλιά και της αυλής της βασίλισσας.

Οι σχεδιασμένοι από τον Schinkel βασιλικοί κήποι δεν είναι με κανένα τρόπο τόσο συμμετρικοί όπως συνήθιζόταν στα ανάκτορα της εποχής μπαρόκ, όπου όχι μόνο η αρχιτεκτονική αλλά και η περιβάλλουσα φύση προσαπολιζόταν σ' έναν κύριο συμμετρικό άξονα. Στο αθηναϊκό σχέδιο οι ελεύθερες επιφάνειες διαρρυθμίζονται ως κήποι. Δηλαδή όλες οι ακάλυπτες από οικοδομήματα επιφάνειες θα σκεπάζονταν με πράσινο, είτε ως πρασιές με άνθη είτε ως περιβόλια με δέντρα και θάμνους ή απλά με κληματαριές. Έτσι οι κήποι του Schinkel θυμίζουν πάλι τη ρωμική παράδοση κατασκευής επαύλων, όπου δεν συναντούσε κανείς μεγάλες ανθοφυτεμένες εκτάσεις αλλά εκτάσεις με δέντρα και θάμνους, οι οποίες δεν θα κόβονταν σε γεωμετρικά σχήματα, αλλά θα αφήνονταν να βλαστάνουν ελεύθερα παρέχοντας απολαυστικό θέαμα.

Ο χώρος δυτικά του ανακτορού διαμορφώνεται σε πάρκο για το βασιλιά και τους επισκέπτες. Στο ρυθμό μπαρόκ συνήθιζόταν δύο ειδών κήποι. Ένας δημόσιος

μπροστά από τα ανάκτορα, και ένας πίσω, «ιδιωτικότερος», για το βασιλικό ζευγάρι και την ακολουθία του. Ο Schinkel στα συγκεκριμένα σχέδια του κατόρθωσε να εξοικονομήσει χώρο μεταξύ του ανακτορού και του τμήματος του τείχους της Ακρόπολης που ήταν στραμμένο προς την πόλη, για ένα μικρόν ιδιωτικό κήπο μόνο για τη βασίλισσα (32). Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στην έλλειψη χώρου, σπουδαίο ρόλο όμως έπαιξαν και κάποιες τάσεις εκδημοκρατισμού, οι οποίες αφήνουν στο βασιλιά όλο και μικρότερη ιδιωτική σφαίρα.

Για τους ίδιους λόγους ο Schinkel θα πρέπει να αποφάσισε να μη συμπεριλάβει στα σχέδια του συγκροτήματος μορφοτικές και πολιτιστικές λειτουργίες, όπως θέατρο, μουσείο, βιβλιοθήκη —όλα απαραίτητα συστατικά μέρη μιας ανακτορικής σύνθεσης ρυθμίου μπαρόκ. Αυτά θα ιδρύονταν στην Αθήνα, στην πόλη, για να είναι προεπτά στο Λαό.

Κατά τον Schinkel, ένα ανάκτορο στην Αθήνα όφειλε να δίνει την εντύπωση βασιλικής κατοικίας και ταυτόχρονα επαύλης. Το παλάτι, λόγω της προβληματικής οικονομικής κατάστασης της χώρας, έπρεπε να αποτελεί έδρα της κυβέρνησης και συνάμα χώρο διαμονής των βασιλέων. Τον «εξοχικό» που χαρακτηρίζει τον προθό τον (σε κατεύθυνση αντίθετη προς την πόλη) προσαπολιτισμένη στοά, η οποία προσκαλεί για περιπάτους και προσφέρει ποικιλία θέα στη φύση και πέρα μακριά προς τη θάλασσα. Εκτός αυτού, μια άλλη στοά δυτικά του

οχη παρόμοιες προσπάθειες, με σκοπό να προωθηθεί η όλη πολιτική για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Για την περίπτωση της Μονεμβασίας προτίμησα να ακολουθήσω χρονολογικά την εξέλιξη της κτηριοδικής δημοσίων κτιρίων, συγκεκριμένα στο τέλος και εξελίχοντας κάποια συμπεράσματα. Και αρχίζω αμέσως με τις πρωτοβουλίες του Κανάρη, ο οποίος διορίζεται προσωρινός Διοικητής Μονεμβασίας στις 9 Ιουλίου 1828 και αναλαμβάνει καθήκοντα στις 14 Ιουλίου. Στις 20 Αυγούστου, και στο πρώτο από τα έγγραφα που αναφέραμε, αρχίζει, ακριβώς, την αναφορά του προς τον Καποδίστρια με τα εξής (Σ.Σ.: οι υπογραμμιζόμενες παρατηρήμενες κείμενα είναι δικές μας):

«Εχων πάντοτε προ οφθαλμών την εκπλήρωσιν των προς εμέ σεσθαστων οδηγιών Σας, άμα επόστειρα από Μαραθωνητιά (Σ.Σ.: Γύθειο) εφρόνησα κατά πρώτον διά τας φυλάκας. Ανέβην επί τούτου εις το φρούριον, και ομύ με τον Φρούραρχον επισκοπούτας τα διάφορα μέρη επισημαζόμενον διά οικοδομής, οι οποίαί μας εφάνησαν πλέον αρμοδια διά το προκειμενον. Αυται εχρησίσθησαν εκπαλια ως απλόηκται ή πυριποδοχία, τώρα δεν ήναι εις τοιαύτην χρησιν παράστασι αναγκαία. Είναι αρκετά ευρύχωρα, και αι πλέον ασφαλείς. Μία εκ αυτών έχει και δεύτερον πάτωμα επάνωθεν, το οποίον μην εν τόσων ασφαλείς δυναται να χρησιμεύει ως κατοικία κατοικουμένων δι' ελαφρότερα εγκληματια, δι' απλόν περιορισμόν. Άλλα οκτώματα εις τούτο το φρούριον δεν ήναι κατά την επιθυμίαν της Κυβερνήσεως, εκτός ένασ αποστορά να ανεγείρη με πολλά έξοδα από τα χαλοσόμενα».

Από το έγγραφο αυτό γίνεται φανερό ότι ο Κανάρης, πριν αναλάβει τα καθήκοντά του, πρέπει να είχε σαφείς εντολές από τον Καποδίστρια για τη δημιουργία οκτώματων φυλακών της Μονεμβασίας, με την κατά το δυνατό μικρότερη δαπάνη και με χρήση υπάρχοντων κτιρίων. Τέτοια κατάλληλα κτίρια βρήκε μόνο στο Γουλά, ενώ το ένα από τα αναφερόμενα θα πρέπει να είναι το ερειπωμένο, σήμερα, μεγάλο κτίριο στη Βά άκρη του. Άλλα από το κείμενο του Κανάρη διαπιστώνουμε και κάποιες αρχές της σωφρονοτικής πολιτικής της εποχής, δηλαδή την επεικτική μεταχείριση των υπολόγων για ελαφρά εγκλήματα. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο μετέπειτα αναφορές του Κανάρη, που στάλθηκαν τον Οκτώβριο 1828 και τον Φεβρουάριο 1829, οι οποίες περιγράφουν με συνολικό τρόπο την κατάσταση για το θέμα που μας ενδιαφέρει, και η δεύτερή τους προκάλεσε απάντηση του

Κυβερνήτη και του τότε Υπουργού των Οικονομικών. Ας αρχίσουμε με την πρώτη¹. Γράφει προς τον Κυβερνήτη, στις 24 Οκτωβρίου, ότι έλαβε το με αρ. 674 έγγραφό του και 4750 γρόσια για διάφορες επισκευές κτιρίων, και αναφέρει συγκεκριμένα, πριν από τον επισυναπτόμενο κατάλογο δαπανών 1609,7 γροσίων:

«Εις την ακρόπολιν επισκευάσαμεν όσα τείχη ήτο κρημινομένα, προς τούτους και 7 οσπητια διά οικήματα της φρουρας και μίαν φυλακήν (γκουαράδια) κατά το μέρος της Σημιας».

Και συνεχίζει αναφέροντας ότι στη φυλακή βρίσκεται 9 «εγκληματια», οι οποίοι τροφοδοτούνται κανονικά, και δίδει απολογισμό των σχετικών εξόδων, καθώς και των εξόδων διατροφής των ανδρών της φρουράς. Στον επισυναπτόμενο κατάλογο εξόδων αναφέρει, ως προς τις οικοδόμους, την αγορά «καρφιών, φαναριών και λοιπά», «διά τρεις κλειδαριών και διόρθωσιν πορτών του φρουριου», «δι' άβαστων», «διά μαστούρας οπού έκτισαν εις το φρούριον οσπητια και μίαν γκουαράδιαν», «διά 4 ημερομισθία πελεκουών εις την ακρόπολιν», «εις ημεροδουλία διά μερικά τείχη κρημινομένων», και «εις καλάμια διά σκέπη των οσπητιών» (όλες αυτές οι δαπάνες κατά την περίοδο από 12 Αυγούστου έως και 15 Οκτωβρίου 1828).

Με την επόμενη αναφορά του (αρ. 693 της 15 Φεβρουαρίου 1829), ο Κανάρης παρέχει πολύτιμες, σήμερα, πληροφορίες, ακόμα και για τη γενικότερη κατάσταση του οικισμού. Γράφει συγκεκριμένα:

«Εν από τα πρώτοτα αντικείμενα τα οποία προεβουν οδυνηρά εντύπισιν εις Διοικητικόν οφθαλμόν ταύτης της επαρχίας ήναι η σημερινή κατάσταση των οσπητιών της Μονεμβασίας. Η πόλις αυτή εις την αρχήν της ελευθερωσείας της παρεκλύμβανεν υπέρ το 400 οσπητια, εξ εν μολιν εν εκοστόν ήσαν ιδιότητια. Εκ της ποσότητος ταύτης των εθνικων, χωρίς να πατήση εις την Μονεμβασίαν ποσός ο εχθρός, από μίαν την αμύλιαν περί αυτά και τας παραστάσεις της αναρχίας, καταστροφή το πλείστον μέρος, και έμεινον τοίχοι γυμνοί, ή ερείλια, μέχρι θεμελίων. Κατά την εσχάτην ενεργησίαν εξέρστων, όσα σήμερον κατοικουται (και ταύτα ελαφρώς), ομύ με όσα μένουσιν ακοιτούται δι' έλλειψιν ανθρώπων, δεν υπερβαίνουσιν τον αριθμόν των εκατόν, ένας άλλος αριθμός περί το τεσσαράκοντα σκίζοντα εισπί μορφήν οσπητιών ήναι ποίον ολιγώτερον και ποίον περισσότεροσιν εσθαρμένα, και εκτός της αρμοδιότητος του να κατοικουται. Ο μέρη ποσείδεν εν χρησί τρούπος της οικονομίας των, όστις περιωρίστω, εις το να παραχωριτά δι' ένοικιασίου η κυριότη αυτών καθ' έτος εις ένα ή εις περισσοτέρους, αυτός δε με πνεύμα εμπορικόν, και προς το στομικόν κέρδος να τα ενοικιάζουσιν μερικώς εις τούτον και εκείνον,

δεν έκαμε άλλο, ή μιν να συντελή εις την ταπεινή φθόρον των οσπητιών. Διά τούτον και οι αρχικοί ενοικιασται όσων και οι μερικώς ενοικουθεις, από τους οποίους δεν απαιτή άλλο, ή μιν μόνον το να προληφθώσιν ευτελείς τι εννοικον, απ' ου εις το διάστημα ενός χρόνου, καθ' ου έμμελλον να ήναι κύριοι των οσπητιών, δεν ελαβώσαν καμμίαν φροντίδα προς συντήρησιν αυτών, ήναι παραρηγμένη οι αυτοι οι ίδιοι εις το τέλος έμμελλον να επεφέρουσιν βλάβην νείαν προς αυτά, αφορισάσιν εις μικροπρεπείς των ιδιωφελείας.

Ο καιρός ήναι παρών, καθ' ου η δημοσίως Οικονομία ένοικιασται υπ' όλην την κατάστασην τούτων των εθνικων κτιρίων, ανάγκη να λάβη μέτρα νεία ανάλογα εις την αρχήν του χρόνου, ώστε να απονήη η καταστροφή και τον ήση σωζόμενων εν μείω τούτης ανεπιμελησίας. Να ήναι ε δυνατόν και αναγκαίοις τις εις τα ημερωόμενα, των οποίων εις αυτών η παρούσα ύπαρξις δεν ήναι ολιγοτήτι. Η προχεροτέρα γνώμη την οποία χρεώσται να δώσω και εγώ εις περίστασι μέρου το οποίον ήβλεπε ληφθή διά ενοικιασμού ήναι: Πρώτον, να μην ενοικιασώται τα οσπητια ολικώς, αλλά μερικώς, εν προς εν. Δεύτερον, το ενοικιον να μην απαιτήται προληφτέον εις μετρίτα, αλλ' έκαστος ενοικιαστή οσπητια να υποσχεσώται να προβλήθι διά τας αναγκαίας επισκευάς και διορθώσεις αυτου, να δυναται να εξοδεύη μέρη, ή το όλον, κατά την χρείαν, του συμφωρημένου εσπίου ενοικίου εις αυτά, αλλά με τρούπος δημοσίως, γνωστός υποσημασίου και εις εις αυτήν την διοίκησιν, ώστε να μην εγχαριθώ κανέναν δόλοσ εις εις προς τον τρούπον της επισκευής, ούτε ως προς την ποσότητα των εξόδων. Εξ ουσ οσπητια, ως ήναι εκείνα της δευτέρας τάξεως, δεν εδαρκεί το ενοικιον ενός χρόνου, το περισσώστων των εξόδων του ενοικιαστού να αναγνωρίζεται εις τον λογαριασμό του ενοικίου του αρχωμένου η των αρχωμένων χρόνων. Εις την κατάσταση εις την οποία κατήγγισται τα εθνικά οσπητια, ως και εις άλλα μέρη της στερεάς ούτις και εις την Μονεμβασίαν, το έθνος επί του παρόντος δεν ήγη να ελιπή άλλον καρπών απ' αυτά, αλλ' ήβλεκεν σταθή συμπεριφορά αληθής το να διαμηρή να τα βαστάξη από την φθόρον ή να τα ανακαινίσση εκ μόνου του ίδιου εισοδημάτος των, άπερ εστί με την θυσίαν του αλλοιου να κερδίση το πολύ, εις όσον αρμοδιούτητα περιτόστας ήβλεκεν δούλη χάραν εις ενεργείαν μέρων προεφελεστέων. Πρόγμα συντελούν εις το προκειμενον θεωρώ και το να ευρισκείται εις ταύτην την πόλιν αριθμός της δέκα εις δεκαπέντε αιματώτων ή κατοικιών, όστινες λαμβάνουσιν εκλήτην την τροφήν την οποίαν και άλλοι όντες έχουσιν, να χρησιμεύουσιν εις διαφόρους εργασις, αναγκαίας τα οσπητια και ερείλια της πόλεως. Τα τελευταία, όντα παράπολλα, και αδισκώτως αυτονόμα, κατέκλισαν τους δρόμους και κάθε μέρος, και εις αυτά ήναι τούση ύλη, όσας τιμής, ήτις πρέπει να αναχθή και φυλαγή κατά μέρος. Διά των ανθρώπων τούτων θέλει ήναι όχι μικρά οικονομία εις έξοδα, τα οποία καθ' έτην η ανάγκη μέλι παραουσίας εις κατεπείγοντα, και τα οποία θέλοντες σήμερον να αποφύγουμεν, διδομεν χάραν εις περισσοτέρους ήμίους. Τοιαύτην περιστάσι επί παραβλήσεως ήναι όσιν οσπητιών φύναται έτοιμωσιν εις πώσιον, και αν δεν κρημινοθή με έξοδα, πώσιον απ' αυτου φέρει και το σωζόμενον γενικώστων του, παρεκτός της ήμίως ήτις γίνεται εις την εν το πρώτω ύλην. Αι εργασιαι των τοιούτων ανθρώπων θέλουσιν συντελέση και εις κάθε

άλλη ευπρέπειαν και κάβαρον της πόλεως. Εν οι γνωστοίαι την ελλείαν των οσπητιών κατάσταση, νομίμως πρότερον να μην αφήσω ν' αναγι η Κυβέρνησις και την μικρότητα του αριθμού των κατοίκων της Μονεμβασίας, πράγμα συντείνον κατά μέρος και τούτο εις την των οσπητιών εγκαταλήψιν και φθοράν. Οι άνθρωποι τότε όλα τα μέσα της βελτιστέρας μάς πόλεως, καθώς εξεστάναις ηι ελλείψεις αυτών διδοι αλίνας ελλείψεις, ως προς τούτου τον σκοπόν, τον τρέπον τού να παύσθαι επί μάλλον η Μονεμβασία, ήτις δεν λογαριάζει σήμερον περισσότερας από 130 οικογενείας, συμπεριλαμβανομένων των των παροίκων. Μόνη η της Κυβερνήσεως Βαθύνια δύναιται να εγείρει και να πραγματοποιήσῃ. Εύχαιμι η παρούσα εκθέσις μου να φανή αξία της σκέψεως της Κυβερνήσεως, ώστε εκτός των προς εμέ οποιουδήποτε διαταγών, οι οποίαι ήθελον κριθῆ αναγκαίαι, να εφοδιασθῆται και κατά το αρχαιώτερον ἔτος, ἐπιτάσσῃ των δημοσίων προσόδων μ' αναλόγους οδηγίας, ως προς τούτο το μέρος των εθνικῶν κτημάτων. Ηθέλον ήθελαι λιπυράν, να με συγχωρήσῃ να το επαναλάβω, το να εγκαταληφθῶν εις την φθοράν και ἐρημίαν αι πολυεπίδοι οικονομιαί τούτης της σημαντικωτάτης θέσεως της Ελλάδος, εις την οποίαν η Κυβέρνησις εδοξίλευσεν αλλοτρίως μέχρι τούδε τα αποτελέσματα της προνοίας της»³².

Οι οργανωμένες και ανταποκρινόμενες ακόμα και σήμερα στον κοινό του προτάσεις του Κανάρη προκάλεσαν άμεση αντίδραση του Καποδίστρια, που, ταυτόχρονα, διαβίβασε την αναφορά του στη Γραμματεία της Επικρατείας (Γραφείο του Πρωθυπουργού), για να τεθεί υπόψη του Υπουργικού Συμβουλίου, ώστε «εν καιρώ να ενεργηθῶσι τα περί της εκτελέσεως των προτάσεων του Προσωρινού Διοικητού, αίτηες εγκρίνονται παρά της Κυβερνήσεως, κατά την επισυναπτομένην απάντησιν»³³. Και στην απάντηση προς Κανάρη³⁴ γράφει ότι αποδέχεται τις προτάσεις του, «επειδή ούτως το πλῆρον καταβάλλεις ἤδηλον προς εκπληρωσιν των διοικητικῶν χρεῶν σου. Και προσκαλοῦμεν το Υπουργικόν Συμβούλιον να ενεργήσῃ τα περί της εκτελέσεως των ηρημένων προτάσεων σου».

Οι προτάσεις του Κανάρη καταλήγουν στην επί της Οικονομίας Επιτροπῆν (Υπουργεῖο Οικονομικῶν), η οποία μετὰ πέντε μέρες απευθύνει ἔγγραφο στον Καποδίστρια, όπου περιέχονται οι ἐξής αντιπροτάσεις³⁵.

«Ο μόνος σωτικότερος τρόπος των εθνικῶν οσπητιῶν εἶναι η πώλησις, καθὼς η πείρα πολλοῦ απέδειξεν. Ἀλλ' ὅταν τούτο δεν ἐπιτρέπεται, μόνη η ἐπαγρυπνήσις του Προσωρινού Διοικητοῦ και κατά των καταχωρημένων αὐτοῦ παιδεία δύναται να το διασώσῃ. Διὰ να ενεργηθῆει δε ὅσα ο Διοικητὴς προβάλει και να περιορισθῆ ὡς ἐννοεῖ η κατάχρησις, η Επιτροπὴ εγκρίνει: Ν' ἀποσταλῆ ἕνας ἐπιπέθειος και τίμιος τε-

κτων, ὅστις μετ' ἐνός των Δημογερόντων να πειρᾶσθαι και παρατηρήσῃαι λεπτομερῶς τα σφέτερα, ἐξ ὧν ὅσα ἀδύναται τον κρημινισμὸν των να κρημινισμὸν τέλειον, καθὼς και τα ερεΐα, διὰ δε της ὕλης ἐκείνης να ἐπισκευασθῆαι τα λοιπὰ με την ἐφορίαν του Προσωρινού Διοικητοῦ. Να ἐπιφορτισθῆ ο ἴδιος να ἐνοικιάσῃ διὰ το παρόν ἔτος και τα οσπητῆ και τα εργατήρια δια δημοπρασίας, και τα ἐξ αυτῶν χρήματα να χρησιμοποιῶν εις την ἐπισκευήν. Τα ἐνοικιαστήρια ἔγγραφα να γράφονται εις το Διοικητήριον, με την ἐπιβεβαίωσιν του Διοικητοῦ, να περιγράφεται δε εις αὐτὰ ρητῶς η κατάσταση του οσπητιοῦ, και η ὑπόχρησις του ἐνοικιαζόντος δι' ἔλεγε αναλήπτου κάθε βλάβῃν την οποίαν ήθελε προεξηγήσῃ. Ἐναὺς των Δημογερόντων να ἐπιφορτισθῆ την πρόνοιαν των Ἐθνικῶν οσπητιῶν, να ἐμποδίξῃ την φθοράν των, και ν' ἀναφέρῃ προς τον Διοικητήν την βλάβῃν των, και την οποίαν χρήσῃται κατά καιρῶν ἐπισκευῆν, να ἐφορεύῃ δε ο Διοικητὴς, αν ο Δημογερόντων ἐκλήρωτο το χρέος του.

Να ἀποσταλοῦν ἐκεί η δέκα ἀπὸ τους ἀγαθολοίτους Ὀθωμανοῦ, η ισάριθμοι ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ μόνη δουλεύοντες ὁμογενεῖς, διὰ να χρησιμοποιῶνται εις καθαρισμὸν της πόλεως ἀπὸ τὰς ὕλης των ερεΐων».

Οι προτάσεις αυτές της επί της Οικονομίας Επιτροπῆς φαίνεται ότι, τελικά, έγιναν δεκτές, γιατί μετά από λίγο έφθασε στην πόλη ο μηχανικός Φώτιος Κεσόγλου ή Φωτιάκης, ενώ, όπως θα δούμε αργότερα, είχε άμεση φροντίδα για τα κτίρια της Μονεμβασίας του Θεόδωρου Βαλλιάκου, από τους καλύτερους μηχανικούς της καποδιστριακής εποχής, καθώς και ο Ολλανδός βαρόνος Σάουμπουρ.

Την ίδια εποχή δημιουργείται κίνηση για τη σύσταση σχολείου στη Μονεμβασία. Στη Γενική Εφημερίδα (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως) της 15 Μαΐου 1829 βρίσκουμε κατάλογο συνεισφορών κατοίκων για τον σκοπό αυτό, στους οποίους περιλαμβάνονται ακόμα και ο ἐνοικιαστής των ελαιοπροσόδων Τοπαλιτῆ και Βατικῶν καθὼς και ἄλλος «εις ὁμολογίαν χρέους καθαροῦ προς αὐτὸν της κωμολόπουλες Βατικῶν», ἀλλὰ και η Επαρχιακὴ Δημογεροντία «ἐξ ὀνόματος των κοινοτήτων της ἐπαρχίας, εις τὰς οποίας εἶχον ἐνοικιασθῆ το παρελθόν ἔτος αι πρόσδοσι», που παραχώρησε τα δικαίωματα ἀπὸ τη συλλογῆ μελιού. Σύνολο 2.463 γρόσια. Σύμφωνα, πάντως, με ἔγγραφο της 4 Νοεμβρίου 1829 του Προσωρινού Διοικητή προς τον Καποδίστρια, είχε συσταθῆ ἀπὸ τον Φεβρουάριο στη Μονεμβασία «εν κεντρικῶν κοινῶν σχολείων» (ἀλληλοδιδασκτικῶν), με δάσκαλο τον Σμυρῖνον ἱερωμένον Συνέσιον (που εἶχε διδάξει στο ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖο της Ἀθηνᾶς το 1825 και 1826, με 300 μαθητῆς, ἐνὸς το 1827

και 1828 διδάξεο στο σχολεῖο της Αἰγίνας). Ὡς κτίριον σχολεῖου χρησιμοποιήθηκε ο ναός του Αγ. Νικολάου, «ἀρμυδιώτατος ὡς προς τούτο, ὅστις ἐπι Τουρκίας ἐρημιζόμενος ὡς πλο-ήρη», γράφει ο Διοικητὴς, ο οποίος διαπιστώνει την ἀπουσία των κατοίκων της ευρύτερης ἐπαρχίας, να στείλουν τα παιδιὰ τους στο σχολεῖο, παρόλο που, και ἀπὸ ὅσα ἀναφέρουμε προηγουμένως, η υποστήριξη στην προσπάθεια ήθελε ακόμα και ἀπὸ ἀνθρώπους των Βατικῶν. Τα οικονομικὰ του σχολεῖου φροντίζει τριμελής ἐπιτροπὴ, ἀπὸ τους δημογεροντες Γιάννη Ευγενιδῆ και Ἀναγνώστη Στελλάκη και ἀπὸ τον πολιτὴ Κυριάκο Κοσμᾶκή (ήταν ἐκεῖνος που πρόσφερε το προς αὐτὸν χρέος των Βατικῶν)»³⁶. Στὸ ἴδιο ἔγγραφο, ἀπὸ Διοικητὴ μνημονεύεται ὅτι ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ την Κυβέρνησιν η πρότασις του να διατεθῶν για χρηματοδότηση του σχολεῖου και τα εισοδήματα ἀπὸ την περιουσία του κατεδαφισμένου και ἐρημῶν μοναστηρίου των Αγ. Θεοδώρων, στο χωριὸν Κρημαστῆ, ἔνδι προτείνονται προς ἐγκρίσι οι προσφορές που ἀναφέρουμε. Οι πόροι αὐτοὶ προφανῶς δεν ήταν ἐπαρκεῖς, ἀφοῦ ἀπὸ ἔγγραφο του Προσωρινού Διοικητῆ, της 21 Μαΐου 1830, μαθαίνουμε ὅτι το σχολεῖο διαλύθηκε και ὅτι ἀναχώρησε ο δάσκαλος, «δι' ἐλλείψιν των προς διατήρησιν ἀναγκαίων χρηματικῶν ποσῶν»³⁷. Στὸ ἴδιο ἔγγραφο προτείνονται δύο πόροι για τη λειτουργία του σχολεῖου, ἀπὸ το εισόδημα «τριῶν, τεσσάρων Μονυδρίων, σχεδόν ἐρημισμένων, το οποίον ἤδη εἶναι ἔρμαιον της αἰσχροκερδεῖας ατόμων τινῶν». «Ὅρισμένους ἀπὸ τις προηγηθείσας πληροφορίες ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τον Μ. Σχινᾶ, ὅσο «Υπάλλημτα», ὅσο γαλλικὴ γλώσσα, ο οποίος θεωρεῖ το σχολεῖο της Μονεμβασίας ως ἐξαιρεσῆσι στα κατά γενικὸν κανὸνα κακῶς οργανωμένα ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα. Γράφει ὅτι «προόδευε κατά την ἐποχὴ του ταξιδιῦ μου, ὑπὸ την ἐπιδῆξι και με ἀσφυσίαν διεῦθυσθη του κ. Συνεσιου, ἀπὸ τη Σμύρην. Ἦταν ἐγκατεστημένο σε μιαν ἐκκλησία που εἶχε κτισθῆ παλαιὰ ἀπὸ τον Ἀνδρέα Λικίνιο, γιατρὸ και εὐπατριδῆ της Μονεμβασίας, πόλης που ἄλλοτε ήταν πλούσια και με πολυάριθμους κατοίκους (αν κρίνουμε ἀπὸ ὅ, τι ἀπομένει) ἀλλὰ σήμερα περιλαμβάνει μόλις 500-600 κατοίκους»³⁸. Ἀπὸ τη Μονεμβασία, στις 28 Νοεμβρίου 1830, ο ἐπιθεωρητὴς Ι. Κοκκινῆς στέλνει ἐκθεση «προς την ἐπι των Εκκλησιαστικῶν και της Δημοσίου

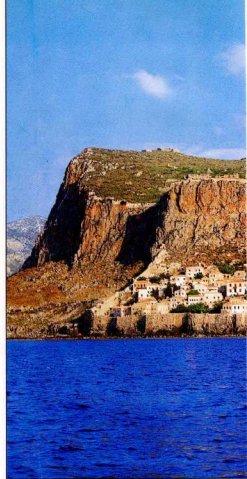
Παιδεύσεως Γραμματείων» (Υπουργείο Παιδείας)¹⁸, στην οποία αναφέρεται και στα σχολεία της Μονεμβασίας και διηγείται τι συνέβη ακριβώς με το αλληλοδιδασκτικό, δηλαδή ότι ο Συνέσιος αναχώρησε από έλλειψη χρημάτων, ότι μετά από ένα μήνα έφυγε, για τον ίδιο λόγο, και ο διάδοχός του, και ότι πρόκριτοι «έβαλαν έν παιδιόν 14 ετών, μαθητευθέν εις τον Συνέσιον, να διδάσκη εις τα παιδιά, υποχρεωθέντες να τω δίδωσι 60 γρόσια μηνιαίον». Δίδει στοιχεία για την τότε λειτουργία του σχολείου, προτείνει νέα μέτρα, και γράφει ακόμα ότι «το σχολείον τούτο είναι κατασκευασμένον μέσα εις μιάς εκκλησίας στερεόν κτίριον, δυνάμενον μ' ολίγα έξοδα να γένη αξιόλογον σχολείον χωρητικόν 250 μαθητών». Ο Κοκκώνης αναφέρει επίσης ότι στη Μονεμβασία λειτουργούσε τότε και ελληνικό σχολείο, με δάσκαλο τον «προ ολίγου σταλέντα παρά της Κυβερνήσεως άγιον Αρδαμερίου», δίχως να αναφέρει σε ποιο κτίριο στεγαζόταν.

Σε έκθεση του Χάντεκ προς το Γεν. Φροντιστήριον, της 1 Ιουνίου¹⁹, αναφέρεται και το ποσό των 1415 πιάστρων για επισκευές στη Μονεμβασία, σε λογαριασμό προς τον λοχαγό Μοράντι. Σύμφωνα με αναφορά του Κανάρη προς τη Γενική Γραμματεία²⁰

είχε παραδώσει σ' αυτόν «το φρούριον της Μονεμβασίας και τα εν αυτώ πυροβόλα και λοιπά εν ταις αποθήκαις αυτού ευρισκόμενα». Αναφορά του Μοράντι με τον ίδιο παραλήπτη, και με ημερομηνία 1 Οκτωβρίου²¹, πληροφορεί ότι έγιναν επισκευές εθνικών οικιών και εργαστηρίων, με χρήση των νοικίων του 1829, σύμφωνα με το με αρ. 5897 έγγραφο της επί της Οικονομίας επιτροπής και με ειδικό διάταγμα του Καποδίστρια για τη Μονεμβασία (με αρ. 11.779). Και ο Μοράντι επεξηγεί:

«Μ' όλον ότι διετάχθην φαιμώτερον περί τούτων των εργασιών, αλλά διά περιστάσεις τινάς τούτου του έτους και διά την προλαβούσαν αποδημίαν μου, αι εργασίαι αύται μόλις εστάθη δυνατόν να λάβωσιν αρχήν περί τα μέσα του μηνός Σεπτεμβρίου. Αύτα γίνοντα διά της εφορίας ενός εκ των μελών της επαρχιακής Δημογεροντίας και της καθημερινής επιστάσεως ενός των αξιωτέρων στρατιωτών τής του Διοικητηρίου φρουράς, μετά πάσης της ενδεχομένης ακριβείας, και περιωρισμένα εις τας αναποφεύκτους χρείας των αξίων τούτων διά την συντήρησίν των».

Το ποσό των εξόδων για επισκευές, σύμφωνα με τον επισυναπτόμενο κατάλογο, ανερχόταν σε 2146,7 γρόσια. Ο Μοράντι ανέφερε ότι στην Επαρχία δεν υπήρχε Αστυνομός, αλλά ότι εκτελούνταν χρέη λιμενάρχη και υγειονόμου, δίχως να προσδιορίζει και το



3. Το «πρώσιμο» του οικισμού του Κάστρου, μετά την

κτίριο του υγειολιμεναρχείου. Προς το τέλος του 1830 αρχίζει νέα περίοδος οικοδομικών δραστηριοτήτων στη Μονεμβασία. Από έγγραφο



4. Μεγέθυνση του σχεδίου του οικισμού του Κάστρου, σε σχέδιο «αναδιάταξης» του από τον Βαυαρό αξιωματικό Mirbach, το 1836 (το πρωτότυπο βρίσκεται στο αρχείο του ΥΠΕΧΩΔΕ).



οικοδόμηση, όπως φαίνεται σε σημερινή (1993) φωτογραφία.

του αρχηγού του στρατού Ζεράρ²² προς τη Γενική Γραμματεία πληροφορούμαστε ότι ο Διοικητής Μηχανικού Κ. Βαλλιάνος ζητά ειδικότερες οδηγίες για επισκευές στη Μονεμβασία, μετά από σχετική εντολή της 20 Νοεμβρίου, του Ζεράρ, καθώς και να σταλεί αξιωματικός του Μηχανικού επιτόπου για να διαπιστώσει τις ανάγκες έργων σε στρατιωτικά κτίρια, και συγκεκριμένα ο Μανιάκης. Όμως τα έργα που είχαν αναληφθεί στο Ναυπλιο δεν επέτρεψαν αυτή την αποστολή.

Με το έγγραφο με αρ. 2319 της 28 Δεκ. 1830 του Διοικητή Λακεδαιμόνος και Μονεμβασίας Ν. Μπούκουρα²³ στέλνεται ειδική έκθεση για ανάγκες επισκευών, υπογραμμένη από τον προσωρινό Φρουράρχο Φ. Αγγελίδη και με ημερομηνία 27 Δεκεμβρίου, στην οποία υπάρχει εγκριτική σημείωση της 15.1.1831, υπογραμμένη από τον Γραμματέα Στρατιωτικών Ρόδου και από τον ίδιο τον Καποδίστρια. Ο Μπούκουρας αναφέρει ότι, μετά από έγγραφο (με αρ. 3808) της Γραμματείας Στρατιωτικών, έσπευσε με τον Φρουράρχο να επισκεφθεί όλα τα στρατιωτικά κτίρια του Γουλά («ακροφρουρίου»), δηλαδή καταλύματα, πυρταποθήκες και τις φυλακές, καθώς και τα στρατιωτικά καταλύματα και τις αποθήκες στο Κάστρο, όπως και το «ηρωτόριον», έξω από το

φρούριο, αλλά και ότι οι εκτιμήσεις τους περιορίζονται στις απολύτως αναγκαίες επισκευές. Ο «υποθετικός λογαριασμός» (προϋπολογισμός) τους έφτασε τους 1285 φούνικες, «με την πλέον μεγαλύτεραν οικονομίαν», γι' αυτό και ζητεί να σταλούν από τις αποθήκες του Ναυπλίου τα καθήκοντα που χρειάζονται για τις επισκευές.

Τα οικήματα που αναφέρονται στον επισυναπτόμενο λογαριασμό είναι:

1. Κατάλυμα για δύο αξιωματικούς.
2. Αρχιφυλάκιον.
3. Κατάλυμα για 22 στρατιώτες.
4. Κατάλυμα για 30 στρατιώτες.
5. «Έτερον καινούργιον» κατάλυμα.
6. «Κελλιον πλησίον της εκκλησίας διά τον ιερέα».
7. Πυρταποθήκη.
8. Σκοποστάσιο προς ανέγερση, δίπλα στην πυρταποθήκη.
9. Αρχιφυλάκιο στη θέση «Λύκος».
10. Τέσσερις δεξαμενές.
11. Οίκημα για 40 στρατιώτες.
12. «Το υπό κάτω νοσκομείον των στρατιωτών».
13. Κατάλυμα του λοχαγού της φρουράς.
14. Φυλακή.
15. Σπίτι του Φρουράρχου.
16. Αρχιφυλάκιο στο κανονοστάσιο της Κοψαχειλάς.
17. Αρχιφυλάκιο στο κάτω φρούριο, στην πύλη της πόλης (για την οποία προβλεπόταν τοποθέτηση κάγκελων).
18. Πυρτόριον έξω από το Κάστρο.

Για την ενέργεια των επισκευών σχετικό είναι ένα έγγραφο του Βαλλιάνου προς τη Γραμματεία των Στρατιωτικών²⁴, ενώ με νέο έγγραφο το προς

την ίδια²⁵ πληροφορεί ότι ο προϋπολογισμός των επισκευών «ευρέθη πολλά εσφαλμένος» και ότι ανέβη στον Φ. Κεσόγλου να τον αναμορφώσει, πράγμα που έγινε (ο Βαλλιάνος εσωκλείει τον νέο προϋπολογισμό, που ανέρχεται σε 515 φούνικες (αντί των 1285). Έντεκα μέρες αργότερα, στις 31.3.1831, ο Βαλλιάνος στέλνει και νέο έγγραφο²⁶ και ζητά να εγκριθεί ο προϋπολογισμός ώστε ν' αρχίσουν οι εργασίες επισκευών.

Λίγες μέρες αργότερα, με έγγραφο το προς τον Γραμματέα επί των Στρατιωτικών Ρόδου²⁷, ο νέος Διοικητής του Μηχανικού βαρόνος Σάουμπουρ τον πληροφορεί ότι, σύμφωνα με εντολή της Κυβέρνησης, έστειλε με τον ταχυδρόμο διαταγή στον Φ. Κεσόγλου, που βρισκόταν ήδη στη Μονεμβασία από μερικές μέρες, να εξετάσει τη φυλακή και τους πύργους του φρουρίου και να συντάξει τον απαιτούμενο προϋπολογισμό ώστε να γίνουν οι επισκευές τους. Το θέμα της επισκευής των φυλακών παραμένει, καθώς φαίνεται, εκκρεμές, γιατί ο Σάουμπουρ στέλνει και νέο έγγραφο στον Φιτ. Κεσόγλου, προς το τέλος του 1831²⁸.

Αυτά τα στοιχεία υπάρχουν για τα δημόσια κτίρια της καποδιστριακής εποχής.

Όμως, κατά την ίδια περίοδο, το θέμα των εθνικών σπιτιών εξακολουθεί να παρουσιάζει δυσκολίες. Νέα αναφορά του Φρουράρχου Αγγελίδη, στις 28 Μαρτίου 1831²⁹, πληροφορεί για κάποιες δυσκολίες που δημιουργούνται από την ανάγκη στέγασης Δικαστηρίων και οικήματος για τις υπηρεσίες του Τοποτηρητή Μονεμβασίας αλλά και για το Φρουράρχείο. Η αναφορά απευθυνόταν προς τον Τοποτηρητή (Διοικητή) Λακεδαιμόνος και Μονεμβασίας, φανερώσει σύγκρουση με αυτόν ως προς τις προτεραιότητες στέγασης των διαφόρων υπηρεσιών και ζητούσε να αφεθούν ελεύθερα και για τις ανάγκες του φρουράρχείου δύο από τα καλύτερα σπίτια της πόλης (από τα οποία το ένα για φιλοξενία ξένων αξιωματικών), και ένα τρίτο, μικρό σπίτι, κοντά στην «πύλη της Φρουράς», για τους αξιωματικούς της τελευταίας.

Οι επισκευές σε κτίρια συνεχίζονται και μετά τον θάνατο του Καποδίστρια, και παρά την αναρχία που επικολοήθησε. Έτσι, έγγραφο του νέου Φρουράρχου Μονεμβασίας, της 15.9 (εξερχ. 5.10) 1832, πληροφορεί για «επιδορθώσεις οικήματων του φρουρίου» και ζητεί τα σχετικά ποσά, με την επιφύλαξη να στείλει αναλυτικό λογα-

Σχῆμα τῶν ὁρίων
τοῦ Καστροῦ Νέας Ἐγείας / Μονεμβασίας



5. Αρχονολόγητο σχέδιο του οικισμού του Καστρού, με τμήμα τού Γουλι, από το αρχείο Π. Λυκούδη, της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας (κάτω αντιγράφου), με υπογραφή Δυσανόγνηστη). Θεωρούμε ότι περιλαμβάνει το υπόβρορο αποτύπωσης του οικισμού του σχεδίου του Μίρμηχα.

ρισμό... όταν του ζητηθεί... Γι' αυτό και στο πίσω μέρος του εγγράφου ο παραλήπτης του, Γραμματέας των Στρατιωτικών, σημειώνει «να στείλη τον λογαριασμό».

Πάντως, στην αρχή της οθωνικής εποχής, το θέμα της επισκευής των εθνικών σπιτιών παραμένει εκκρεμές, επειδή δεν φαίνεται να ενεργείται κανονικά, πράγμα που προκαλεί έγγραφο του Γεν. Εφόρου Λακωνίας προς το Υπουργείο Οικονομικών, όπου κάνει μνεία για «την αθλιαν κατάσταση των εντός του φρουρίου Μονεμβασίας εθνικών οσπητίων και εσχάτως διά της υπ' αρ. 768 αναφοράς παρέστιαση την απολύτως αναγκαίαν δι' αυτά επισκευήν, απαιτούμενην και από τους κατοίκους»²¹.

Συμπεράσματα

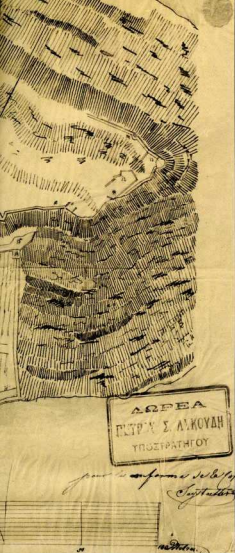
Εκθέσαμε ήδη το θέμα των δημοσίων κτιρίων στη Μονεμβασία κατά την καποδιστριακή εποχή, σε συσχέτισμό με το γενικόπορο πλαίσιο του οικισμού και της κατοικίας του. Από τα στοιχεία που εντοπίσαμε και

παράθεσαμε, πρώτα απ' όλα εξάγεται το συμπέρασμα ότι, μετά τον αποκλεισμό της πόλης και τον εξαναγκασμό των Τούρκων κατοίκων της να την εγκαταλείψουν, τον Ιούλιο του 1821, παρέμεινε στα χέρια των Ελλήνων, οι οποίοι, ως ιδιώτες, κατείχαν πολύ μικρό ποσοστό ακινήτων στο Κάστρο, γι' αυτό και η συντριπτική πλειοψηφία των κτισμάτων είχαν χαρακτηρισθεί «εθνικά κτήματα». Όλες επίσης οι μαρτυρίες συγκλίνουν στο ότι δεν είχε καταβληθεί ιδιαίτερη μέριμνα για τη συντήρηση των οικημάτων και του οικισμού.

Από έγκυρες επίσης εκθέσεις μπορούμε να έχουμε βέβαια στατιστικά στοιχεία τόσο για τον πληθυσμό όσο και για τον αριθμό των κτιρίων αλλά και για την κατάσταση τους. Τόσο η έκθεση του Οκτωβρίου του 1828, που φαίνεται να στηρίζεται σε επιτόπια αναγραφή, όσο και η αναφορά του Κανάρη (του Φεβρουαρίου 1829) συμπιπτουν, λίγο-πολύ, ως προς τα αριθμητικά στοιχεία που παραθέτουν, δηλαδή ότι οι κάτοικοι του οικισμού ανέρχονταν σε 650 περίπου (130-136 οικογένειες), από τους οποίους μόνο

οι μισοί ήταν ντόπιοι, ότι πριν από την Επανάσταση υπήρχαν στο Κάστρο έως 600 οικήματα, από τα οποία τα περισσότερα ερειπώθηκαν ως το 1828-29 ή κατέρρευσαν τελείως: η έκθεση του 1828 απογράφει συνολικά μόνο 190 υπάρχοντα κτίρια, από τα οποία μόνο τα 44 ήταν στοιχειωδώς κατοικήσιμα. Οι αριθμοί αυτοί επιβεβαιώνονται, σε γενικές γραμμές, από επισκέπτες στην πόλη, ενώ οι κάτοικοι σχεδόν διπλασιάζονται το 1830-31 με την εισαγή Κρητών προσφύγων.

Αν συγκρίνουμε τα στοιχεία αυτά με όσα αναφέρει ο Leake (1805) για την προ της εξέγερσης του 1770 κατάσταση, καταλήγουμε ότι το 1828-29 ο αριθμός των κατοίκων προσεγγίζει εκείνον των προ του 1770 Ελλήνων, ενώ πρέπει να σημειωθεί ότι ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα υπάρχουν στο Κάστρο σημαντής τουρκοικής πληθυσμός, ότι η οικοδόμηση κτιρίων έχει προχωρήσει και ότι ο αριθμός τους διπλασιάζεται σε μία, περίπου, εικοσαετία. Η όψη του οικισμού, όπως καταγράφεται από τον Wyse το 1858, δεν διαφέρει από εκείνη που αναδύεται για το 1828-29 τόσο



εξά η ένδειξη στα γαλλικά: «για την πιστότητα του

από τις επίσημες εκθέσεις όσο και από κείμενα επισκεπτιών, με την προϋπόθεση ότι οι τελευταίοι, ανεξάρτητα από τον χρόνο του ταξιδιού τους, αναφέρουν υπολείμματα δόμησης επί ενετοκρατίας.

Πέρα από αυτά, και ειδικότερα για τα δημόσια κτίρια, θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι για τις ανάγκες των Υπουργείων και των σχολείων, επί καποδοστριακής εποχής αλλά και αργότερα, καθώς φαίνεται, δεν κτίστηκαν νέα κτίρια στη Μονεμβασία, αλλά επισκευάσθηκαν ή μετασκευάσθηκαν υπάρχοντα κτίρια, στο Γουλά και στο Κάστρο, χωρίς να είμαστε σε θέση να προβούμε σε σημαντικό αριθμό ταυτίσεων με σημερινά κτίρια και φυσικά, να εντοπιστούν και να εκτιμηθούν το είδος και την έκταση των επίσκευων ή μετασκευών. Από αναφορά του Κανάρη και από τη σύζητηση που προκάλεσε στην Κεντρική Διοίκηση για τις επισκευές εθνικών σπιτιών, που πριν ανήκαν σε Τούρκους, θα πρέπει επίσης να συμπεράνουμε ότι η καποδοστριακή διοίκηση αντιλήφθηκε το σχετικό πρόβλημα σε όλη τη διάσταση του,

ότι επέδειξε ιδιαίτερη μέριμνα για τη συντήρηση και την επισκευή των οικημάτων αυτών, όντι φανέρωσε πνεύμα οικονομίας και πραγματισμού ως προς τον τρόπο που θα φείλε να υιοθετηθεί για την αξιοποίηση τους και ότι στάθηκε ικανή να αρχίσει να μεθοδεύει πρακτικά μέτρα για την επίτευξη αυτού του σκοπού. Από τα υπάρχοντα στοιχεία μπορούμε να κρίνουμε ποια ήταν η κατάσταση με την οποία βρέθηκε αντιμέτωπη η διοίκηση, αλλά και την ταχύτητα με την οποία κινήθηκε, όπως και το ποια κατάσταση δημιουργήθηκε πάλι μετά τη δολοφονία του Καποδοστρια και την περίοδο αναρχίας που ακολούθησε. Η περίοδος αυτή αποτελεί αψευδή μάρτυρα και για το τι ήταν, τελικά, ικανοί να μην πράξουν και σε ποιο κλίμα διάλυσης συνέτειναν οι πολέμιοι του Κυβερνήτη, όταν πήραν την κατάσταση πλήρως στα χέρια τους. Τούτο άλλωστε αποδεικνύεται και από τις προηγούμενες μελέτες μας. Η περίπτωση της απομονωμένης Μονεμβασίας και της μικρής ιστορίας του οικισμού και των δημοίων κτιρίων της αποτελεί πρόσθετο στοιχείο για την αποκάλυψη της ιστορικής αλήθειας.

Το τελικό συμπέρασμα που επιβάλλεται να εξαγάγουμε ως προς την εξέλιξη του οικισμού είναι ότι, μετά την εντατική οικοδόμηση του Κάστρου από τους Τούρκους κατοίκους του, κατά την πρώτη εικοσαετία του 19ου αιώνα, αρχίζει από την Επανάσταση και μετά και για διάστημα άνω των 35 ετών περίοδος εγκατάλειψης και κατάρρευσης των περισσότερων κατοικιών, που έχει φθάσει, βεβαιωμένα μάλιστα, σε εντυπωσιακό επίπεδο ήδη στα 1828. Η μετέπειτα, και ως τις μέρες μας, δόμηση στον οικισμό γίνεται είτε εξυπαρχής είτε με ριζικές μετασκευές ερειπίων, σε σημείο που να είναι πρακτικά αδύνατο να χρονολογηθούν με ασφάλεια τα «παλαιά» κτίρια, αφού μάλιστα ουδέποτε αναλήφθηκε μεθοδική έρευνα και «αποκριτογράφηση» του αρχείου στο τοπικό Υποθηκοφυλακείο, η οποία σύγχορα θα πρόσθετε σημαντικές γνώσεις για την εξέλιξη του οικισμού, τουλάχιστο για την περίοδο μετά τα μέσα του 19ου αιώνα. Οι φωτογραφίες και τα σχέδια που παραθέτουμε, αν ερμηνευθούν σωστά, οδηγούν στο ίδιο συμπέρασμα. Από αρχιτεκτονική πλευρά, η ουσία είναι ότι στη Μονεμβασία και επί πέντε συνεχείς αιώνες δημιουργήθηκε πλήρης μείξη ρυθμών και μορφών, από τρεις πολιτισμούς

που πλέχθηκαν μεταξύ τους κατά τη διάρκεια αυτού του διαστήματος (Ελλαδικός, Ενετικός, Οθωμανικός). Θεωρώ ότι το αποτέλεσμα αυτό είναι άκρως επιτυχημένο.

Απέναντι σ' αυτή την πραγματική κατάσταση η κρατική διοίκηση δρούσε και αντιδρούσε πάντα κατά τρόπο αμέθοδο, «σπαστικό» θα λέγαμε σήμερα και ψυχολογικά αντιδραστικό (réactionnel). Και μόνο αν αναφέρομε τη σειρά των «κηρύξεων», παλαιότερα του Υπουργείου Παιδείας και τελευταία του Υπουργείου Πολιτισμού, εύκολα συνάγεται ότι η Διοίκηση πορεύεται εκτός επιστημονικών δεδομένων και εκτός πραγματικότητας, με ασάφεια προσδιορισμών, που εύκολα θα μπορούσαν να ακυρωθούν από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Το 1921, λοιπόν (Β.Δ. της 19.4.21, ΦΕΚ 68, 26.4.21), «κηρύσσεται επί του παρόντος ως προέχον βυζαντινών μνημίων η Μονεμβασία (Κάστρον μετά των εν αυτή μεσαιωνικών κτιμάτων)». Ακολουθεί νέα κήρυξη μετά από σαράντα χρόνια (όταν το Κάστρο έχει μεταβληθεί σε ερειπίων και ήδη έχει υπάρξει πρόταση, από το 1958, να αγοραστούν από το Κράτος όλες οι ιδιωτικές εκτάσεις σ' αυτό), της οποίας η διατύπωση έχει ως εξής (Υ.Α. 15794/19.12.61, ΦΕΚ 35 Β', 2.2.62): «Χαρακτηρίζομεν ως αρχαιολογικούς χώρους και ιστορικά διατηρητέα μνημεία ως μνημονεύοντα κατωτέρω (...): ολόκληρον η περιοχή της Παλαιάς Μονεμβασίας». Πρόκειται για κήρυξη-οδοστρωτήρα, που παραμερίζει κάθε επιστημονικό στοιχείο και διάκριση, εντελώς αναίτιολογητα άλλωστε. Ερμηνευτική απόφαση που δημοσιεύεται μετά από οκτώ ολόκληρα χρόνια (Υ.Α. 1857/12.9.1970, ΦΕΚ 666 Β', 23.9.70), αντί να διευκρινιστά τα πράγματα, να περιπλέκει ακόμα περισσότερο, αφού στην αδόκιμη διατύπωση «Παλαιά Μονεμβασία» του 1961 προσθέτει και τη «γέφυρα», «ήτοι την στενήν λιωρίδα Ήρρας την συνδέουσαν την ακτήν της Πελοποννήσου προς την ηπειράδα της Μονεμβασίας», επαυδύνατος της σύγχυσης, αφού έχει επικρατήσει να αποκαλείται «Γέφυρα» ο επί της ακτής οικισμός, που επεκτείνεται άναρχα προς κάθε κατεύθυνση, σήμερα. Τέλος, με άλλες δύο κηρύξεις, ένα χρόνο αργότερα, η σύγχυση ολοκληρώνεται πλήρως, μάλιστα μετά το Π.Δ. 161/84 για την ανακατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ ΥΠΠΟ και ΥΧΟΠ. Οι κηρύξεις αυτές δημιουργούν την ίδια μέρα στο ΦΕΚ

Plan
de
Nonnemvasie
au 5000^{me}
par
Capitaine d'Etat Major
Fochmus
Avril 1834.

ΔΩΡΕΑ
ΠΕΤΡΟΥ Σ. ΛΥΚΟΥΔΗ
ΥΠΟΣΤΡΑΤΗΓΟΥ



6. Σημαντικό σχέδιο το 1834, του Βουαρού λοχαγού Fochmus, με ακριβείς υψομετρικές σημειώσεις για το Κάστρο και τον Γουλά και με σημειώσεις κτηρίων και κατασκευών στον Γουλά (αρχείο Π. Λυκούδη, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία).

910 Β', 12.11.1971. Και η μεν πρώτη αναφέρεται στη «Χερσόνησον της Μονεμβασίας μετά της στενής λωρίδος γης», την οποία χαρακτηρίζει «ως τόπον ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και ως ιστορικόν τόπον υπαγόμενον εις τας διατάξεις των άρθρων 1 και 5 του Α.Ν. 1469/50 "περί προτάσεως ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης"» (Υ.Α. 25309/242/30.10.71) ενώ η δεύτερη αναφέρεται στους «οικισμούς και τείχη επί της χερσονήσου Μονεμβασίας» (Υ.Α. 25309/246/30.10.71), διαλαμβάνοντας ότι «κηρύσσονται ως μνημεία υπαγόμενα εις τας διατάξεις του άρθρου 52 του Κ.Ν. 5351/32 "περί αρχαιοτήτων" οι οικισμοί οι κείμενοι επί της χερσονήσου Μονεμβασίας

και τα επί της Χερσονήσου τείχη». Δηλαδή, με την πλέον πρόσφατη κήρυξη, και ενώ έχει αρχίσει η σύγχρονη ανοικοδόμηση του Κάστρου, ταυτίζονται Κάστρο και Γουλάς αδιαφοροποίητα! Γίνεται σαφές ότι το καθεστώς κηρύξεων, αναχρονιστικό, αντιπιστημονικό αλλά και αντιφατικό, απλώς εκτρέπει την κρατική αυθαρεσία, δίχως να καλύπτει στο ελάχιστο την επιστημονική πραγματικότητα αλλά και τα σύγχρονα προβλήματα του οικισμού του Κάστρου, από τα οποία ορισμένα, όπως της αποχέτευσης, είναι μαθηματικά βέβαιο ότι οδηγούν προς εκρηκτικές καταστάσεις. Ταυτόχρονα, δεν έχει προχωρήσει ο παραμικρός καθορισμός χρήσεων γης, ιδιαί-

τερα για μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες, που σήμερα ιδρύονται ή επεκτείνονται σε οποιοδήποτε σημείο του οικισμού. Αυτά συμβαίνουν όταν στο Κ.Α.Σ. φθάνουν τακτικά υποθέσεις όπως το αν θα αφαιρεθεί περιπλοκάδα στο τάδε σημείο του δείνα δρόμου, το αν θα δημιουργηθεί καμινάδα στο τζάκι του τάδε σπιτιού, ή το αν μπορεί να γίνει χρηστικός χώρος ο δείνα επιστρωμένος με κουρασάνι (το οποίο χαρακτηρίζεται στην αρχή ως βυζαντινό, έπειτα ως μεταβυζαντινό και τέλος ως του ύστερου 18ου αιώνα κ.ο.κ.). Συγκρίνοντας με ό,τι συνέβαινε κατά την καποδιστριακή εποχή, μπορούμε άνετα να καταλήξουμε στο γεγονός αναπαρέα, σήμερα, οιοδήποτε συγκροτημένης

*Αύστρακ
au dessus de la mer*

*Αύστρακ 132 = 110 μέτρα
20 = 130
Εύκων 132 = 130
Λαύρα 132 = 110
γιατί τα βράχια είναι αλτή.
= 60 μέτρα*

*Αύστρακ 132 = 110 μέτρα
130, 90, 60, 110 μέτρα de la mer*

*Βράχια au-dessus de la mer = 0, 90 μέτρα
Βράχια 2 1/2 = 4, 20
1 1/2 = 5, 20
1 1/2 = 5, 20
Αύστρακ 132 = 110 μέτρα
20*

*Les points 132 = 110 μέτρα
130, 90, 60, 110 μέτρα de la mer
1 1/2 = 5, 20 μέτρα*

Εξοδικά στοιχεία

1. Αύστρακ
2. Βράχια 132 μέτρα από το βράχιο
3. Βράχια 132 μέτρα
4. Εύκων
5. Λαύρα
6. Βράχια 132 μέτρα
7. Βράχια 132 μέτρα
8. Βράχια 132 μέτρα

κρατικής πολιτικής για τον οικισμό και για το χώρο του Γουλά, στηριγμένη σε συνθετικό αρχείο.

Σημειώσεις

1. Έγγραφο Καποδίστρια για διορισμό του Κανάρη με αρ. 2980 της 9ης Ιουνίου 1828 (ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 8). Ο διορισμός έγινε αυθημερόν. Βλ. και έγγραφο Κανάρη προς το Γεν. Φροντιστήριο, με ημερομηνία 3.7.1829 (ΓΑΚ, Γεν. Φροντ., φ. 52), στο οποίο αναφέρει ότι ήταν Φρούραρχος Μονεμβασίας από τις 14.6.1828. Βλ. και σημ. 18 (πιο κάτω), για άλλο έγγραφο του Κανάρη, απ' όπου φαίνεται ότι έφυγε από τη Μονεμβασία τον Ιούνιο του 1829.
2. Έγγραφο Κανάρη με αρ. 38, της

- 20.8.1828 (ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 113).
3. Κ.Ν. Παπαμαχολιούλου, τελειοφόρου της Νομικής, Πολιορκία και άλωση της Μονεμβασίας υπό των Ελλήνων, τω 1821 (Αθήνα 1874, ανατ. Ν. Καραβία, 1971).
4. Το προηγούμενο, σημ. 2 πιο πάνω, και δεύτερο, με αρ. 73 και ημερομηνία 26.8.1828 (ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 116).
5. Στη μελέτη του Δ. Βαγιακάκου: «Έγγραφο περί των Κρητών προσφύγων εις την Πελοπόννησον επί Καποδίστριας», στη *Μνημοσύνη*, τόμ. Β', 1969. Βλ. και Απόστ. Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. 8, 1988.
6. Προσωρινός Φρούραρχος Μονεμβασίας, έγγραφο της 31.10.1831 (ΓΑΚ, Γρ. Στρ., φ. 118).
7. Νικ. Δραγούμης, *Ιστορικά αναμνήσεις*, επανέκδοση «Ερμής», τόμ. Α', 1973, σελ. 121.

7. Δημοσιεύθηκε από την Ελ. Μπελιά στα *Πρακτικά του Α' Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Αθήνα 1980, σσ. 60-117. Η δημοσιεύσιμη από την Ελ. Μπελιά έκθεση είναι ανώνυμη και τίθεται θέμα ταύτισής της με εκείνη του Γερασίμου Παγώνη. Ο Ν. Βέης στην εμπειρισιαωμένη μελέτη του «Ο Ελκόμενος Χριστός της Μονεμβασίας, μετά παρεκβάσεων περί της αυτού Παναγίας της Χρυσοφίτισης» (στο *B.N.J.*, 1934, σσ. 199-262) γράφει συγκεκριμένα: «Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας ανέθεσε εις τον πρωτοσύγγελλο και τοποτηρητήν της μητροπόλεως Μονεμβασίας Γεράσιμον Παγώνην να υποβάλει εις την Κυβέρνησιν υπόμνημα περί της τότε καταστάσεως της επαρχίας Μονεμβασίας, τούθ' όπερ εκείνος επέρταως κατά μήνα Οκτ. 1828». Το υπόμνημα ο Βέης σκόπευε να το εκδώσει με τον τίτλο: Ν. Βέης, «Γερ. Παγώνη, Περιγραφή της Επαρχίας Μονεμβασίας». Στην αναφερόμενη μελέτη του ο Βέης επανειλημμένα παραπέμπει στο υπόμνημα Παγώνη, στη δική του εισαγωγή και στη βιβλιογραφία που είχε καταρτίσει. Φαίνεται μάλιστα ότι είχε τυπωθεί μόνο σε δοκίμιο, χωρίς τελικά να εκδοθεί. Το έργο αυτό (περί Παγώνη) δεν περιλαμβάνεται στην εργογραφία του Ν. Βέη (*B.N.J.*, τόμ. 19ος, 1966). Εικάζω ότι πρόκειται μάλλον για διαφορετικές εκδόσεις, δεδομένου ότι το περιεχόμενο των παραπομπών Βέη στο υπόμνημα Παγώνη δεν ταυτίζεται με τα αντίστοιχα σημεία τού περιεχομένου της έκθεσης που δημοσιεύθηκε από την Ελ. Μπελιά.

9. *Expédition scientifique de Morée, Section des sciences physiques*, τόμ. 10, σσ. 461-64, Παρίσι 1836, και J.B.G.M. Bory de Saint-Vincent, *Relation du voyage de la Commission Scientifique de Morée*, τόμος 2ος, σσ. 367-377, Παρίσι 1837-38.

10. W.M. Leake, *Travels in the Morea*, Λονδίνο 1830, και Sir Thomas Wyse, *K.C.B., An Excursion in the Peloponnese in the Year of 1858*, Λονδίνο 1907. Για

- την ευκολία του αναγνώστη παραπέμπω στα αποσπάσματα που ενδιαφέρουν εδώ, όπως αναδημοσιεύθηκαν στο έργο του W.R. Elliott, *Monemvasia, the Gibraltar of Greece*, Λονδίνο, εκδ. D. Dobson, 1971, σσ. 68-73 και 81-85.
11. Αναφορά της 24.10.1828 (ΓΑΚ, Γεν. Φροντ., φ. 20β).
 12. Αναφορά της 15.2.1829 (ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 188).
 13. Έγγραφο αρ. 12395 της 23.2.1829 (Γεν. Γραμμ., φ. 188).
 14. Έγγραφο αρ. 9990/II της 22.2.1829 (ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 187).
 15. Έγγραφο αρ. 4324, της 27.2.1829 (ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φ. 188).
 16. ΓΑΚ Υπ. Θρησκ., φ. 21, έγγραφο με αρ. 1666 (δημοσιεύθηκε στον Δασκαλάκη, *Πηγάι της Ελλ. Επανάστασης, η Παιδεία κατά τον Αγώνα και επί Καποδίστριας*, με αρ. εγγρ. 228).
 17. ΓΑΚ Υπ. Παιδ., φ. 27 (στον Δασκαλάκη παρόμ., με αρ. εγγρ. 452). Για το υπόμνημα του Σχινά βλ. Α. Παναγιωτοπούλου-Γαρθόα, «Ένα υπόμνημα του Μ. Σχινά, 1830» (στον *Ερανιστή*), τόμ. 11, 1974, σημ. υπομνηματίας αρ. 6).
 18. ΓΑΚ Υπ. Θρησκ., φ. 33 (και στον Δασκαλάκη, παρόμ., με αρ. εγγρ. 708).
 19. ΓΑΚ, Γεν. Φροντ., φ. 47.
 20. ΓΑΚ, Γεν. Φροντ., φ. 50 (έγγραφο με την ένδειξη «Έν Αγιώνη, τη 20 Ιουνίου 1829»).
 21. Με αρ. 1656 (ΓΑΚ, Έκτ. Επίτρ. και Προσ. Διοίκ., φ. 87).
 22. ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ. 50.
 23. Έγγραφο και έκθεση στα ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ. 59.
 24. ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ. 71, έγгр. αρ. 45, της 18.3.1831.
 25. ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ. 71, έγгр. αρ. 46, της 20.3.1831.
 26. ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ. 73, έγгр. αρ. 56.
 27. ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ. 117, έγгр. αρ. 322.
 28. ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ. 125, έγгр. αρ. 512, 1831.
 29. ΓΑΚ, Πληρξ. Τοποτ., φ. 18, έγгр. με αρ. 144.
 30. ΓΑΚ, Γραμμ. Στρ., φ. 173, έγгр. με αρ. 48 και με αρ. εξερχ. 1196.
 31. ΓΑΚ, Οικον., φ. 344, έγгр. αρ. 825, της 19.10.1833, από Σπάρτη.

Μονεμβασία 8-11 Αυγούστου 1994

Contributions to the History of Public Architecture in Capodistrias's Years

V. Dorovinis

In a number of articles, published in previous issues of this periodical, we have examined the public architecture in

the years of Capodistrias (1828-1832), thus contributing to the thorough study of public space organization in Greece during the period of the first, after the liberation from the Turks, referring to the country. In these articles, governor to public buildings in Argos and Nauplion and to Gordon's mansion in Argos, we have proved that an intensive as well as extensive building activity is recorded throughout Greece, aiming to the creation of a more or less sufficient

infrastructure of public architecture. By this term we mean the erection of schools, administrative and military buildings, warehouses, penitentiaries, etc, and also the restoration of the so-called "national edifices", which were buildings owned by the state. From the political point of view the realization of such an immense project illustrates perfectly the strong decision of the Capodistrian administration to create a modern state in a country which had just

overcome seven long, dreadful years of an exhausting revolutionary and also civil war. If we take into consideration that military operations for the liberation of other Greek regions were still going on in 1829 –which were annexed to Greece in 1830 under the London Protocol– we can better appreciate the difficulties this project had to face as well as its real importance and impact on the public architecture of the modern Greek state.

Κεραμικά της Νίκαιας (Iznik)

Η επικράτηση των Αράβων, από τον 6ο αιώνα και μετά –στη Συρία, τη Μεσοποταμία, την Περσία, την Αίγυπτο, τη Βόρεια Αφρική έως και την Ισπανία–, δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες ώστε η κεραμική τέχνη να αναπτυχθεί και να παράγει, εκτός από χρηστικά, καλλιτεχνικά και διακοσμητικά προϊόντα (εικ. 1).

Μεταξύ των αιτιών που συνέτειναν στην κατάρρευση της βυζαντινής κυριαρχίας και στην επικράτηση των Αράβων, σημαντικό ρόλο έπαιξε η φυλετική συγγένεια των λαών (μέρος του πληθυσμού της Συρίας και της Παλαιστίνης ήταν σημιτικής καταγωγής, ενώ άλλο αραβικής), η χρήση κοινής γλώσσας, οι θρησκευτικές τους αντιλήψεις και η πολιτική της Βυζαντινής αυτοκρατορίας (θρησκευτικές συνθήκες Συρίας, Παλαιστίνης και Αιγύπτου, μονοθελητικές τάσεις του Ηρακλείου και παραχωρήσεις στους μονοφυσίτες) καθώς και οι κοινωνικοστρατιωτικές συνθήκες της αυτοκρατορίας (χαλαρή οργάνωση, που επιτρέπει στην Αίγυπτο την απόκτηση σχετικής ανεξαρτησίας).

Έτσι, από το 635 που η Δαμασκός πρώτη περιέρχεται στους Άραβες, η ανθούσα κεραμική τους τέχνη αφομοιώνει δημιουργικά τις ποικίλες τεχνολογίες και τεχνολογίες των λαών που βρίσκονται κάτω από την κυριαρχία τους.

Στα μέσα του 11ου αιώνα, οι Σελτζούκοι Τούρκοι κατακτούν την Περσία και τη Μεσοποταμία (το 1071 ιδρύουν το Σουλτανάτο της Μ. Ασίας με πρωτεύουσα το Ικόνιο). Στις αρχές του 14ου αιώνα οι Οθωμανοί Τούρκοι γίνονται κύριοι της Μ. Ασίας (1341) και ο σουλτάνος Ορχάν καταλαμβάνει τη Νίκαια. Η πόλη αυτή, που λόγω της γεωγραφικής της θέσης ήταν σημαντική (πρωτεύουσα του κράτους της Νικαίας), έλαβε από τους Τούρκους το όνομα Iznik (παραφθορά του Νίκαια)¹, το οποίο έδωσε και στα χαρακτηριστικά κεραμικά της που παρήγαγε στην περίοδο μεταξύ του 1450 και του 1700.

Β. Γινόπουλος

Ερευνητής ειδικ. κεραμικής

Βυζαντινή κεραμική: η απαρχή

Τα παραδοσιακά βυζαντινά κεραμικά διακρίνονται στις εξής

ομάδες: α. Αποθηκευτικά (για στερεές και υγρές τροφές σε σπίατα και μοναστήρια). β. Μαγειρικά σκεύη (για βράσιμο κρεάτων, χορταρικών, για τηγάνισμα,

για απλό ζέσταμα). γ. Κεραμικά για σερβίρισμα (μεγάλες κουπες, μεγάλα πιάτα). δ. Κεραμικά φαγητού (που χρησιμοποιούνται στο τράπεζι).